

Kitap Tanıtımı

Book Review

Geliş Tarihi: 21 Nisan 2024

Kabul Tarihi: 22 Mayıs 2024

Yayın Tarihi: 30 Temmuz 2024

İki Dünya Arasında: İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği.
Özlem Avcı. İstanbul: İletişim Yayınları, Kasım 2020. 296
sayfa. ISBN 978–900–43–4441–9.

İlk baskısı 2012 yılında olan kitap Özlem Avcı'nın doktora tez çalışmasının kitaplaşmış halidir. 2010 yılında savunulan tezle içeriğin ve alt başlıkların genel olarak aynı olduğu gözlenmekle birlikte tezde "Bir Özneleşme Örneği Olarak İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği" başlığında değişikliğe gidildiği görülür. Kitabın ikinci baskıya yazdığı önsözünde yazar AKP'nin neoliberal politikalar ile İslam'ı iç içe geçirmesini ve zamanında ayrımcılığa uğradığı halde diğer yaşam tarzlarına müdahale eden tavrını eleştirir. Erdoğan'ın 2012'deki "dindar nesil istiyorum" sözlerine yer veren Avcı iktidar karşısında "kendi özneliğini" kurmaya çalışan bir kitle olarak gençliğe odaklanmaktadır. Önsözde bu dönemdeki dindar üniversite gençliğinin sadece AKP'li olmak ve onun savunucusu olan bir kitle şeklinde ele alındığı ve "ruhunu kaybetmekte olan bir gençlik" şeklinde değerlendirildiği görülür. "Yeni nesil" bu dindar gençlik ona göre gösterişe dayanan biçimsel bir dindarlık ortaya koymaktadır ve bunda da hükümetin "dindar nesil yetiştirme" söylemi oldukça etkilidir. Aradan geçen on bir yıl sonra bireysel gözleme dayanarak yapılan bu çıkarımın genelleyci olduğunu ve saha çalışmalarıyla gençlerin deneyimlerinin ortaya konulması gerektiğini düşünüyorum.

Çalışma, üniversitede okuyan "dindar gençlerin kent yaşamı içinde dini pratiklerinin sürdürülebilirliği ve gündelik yaşamlarındaki yerini" analiz etmektedir. İstanbul'da yüzde yetmiş devlet yüzde otuzu vakıf üniversitesi öğrencisi 18–25 yaş arasındaki 60 öğrenci ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Avcı temel tartışma noktasının modernleşmenin benimsenmesi sürecindeki değişen ve dönüşen İslami değer ve yaşam biçimleri olduğunu vurgulamaktadır. Çalışmayı gençler üzerinde yürütmesinin sebebini gelenek ile modernlik arasındaki melez yapının kent ortamında daha çok "hız belirleyicileri" olan

genç kuşaklar tarafından gerçekleştirilmesi olarak verir. Dolayısıyla Akşit ve diğerinde¹ olduğu gibi kamusal-özel, kitabi-yaşanan, geleneksel-modern gibi ikiliklerden yola çıktığı ve kavramsal olarak yeterince açıklanmadığı için sorunlu bulduğum “gerilimlere” sık sık başvurur (s. 27-31). Tek bir İslami gençliğin olmadığı savından hareket eden Avcı gerilim fikrinden yola çıkarak kent hayatı içinde geleneksel olan ile modern, kitabi ile yaşanan, ilahi ile gündelik arasındaki çelişkileri ve ortaya konulan çözümleri sorgulamaktadır.

Avcı, Türkiye’de İslamcılık, İslami hareket içinde en çok konuşulan ve tartışılan kavramların gençler için ne anlama geldiğini de sorgulamaktadır. Dine yaklaşımlarında toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisini de ele almaya çalışmaktadır. Yine boş zaman faaliyetlerini ve popüler kültürün etkisini gençler üzerindeki etkisini inceler. Bireylerin deneyimlerinin analizinde hem etnometodolojik hem de sembolik etkileşimci yaklaşımdan faydalanılmıştır (s.35-37). Araştırmada farklı üniversitelerde okuma, farklı cemaate bağlı olma, farklı ekonomik durum gibi değişkenler ekseninde 18-25 yaş arasındaki lisans ve lisansüstü öğrencilerle görüşülmüştür. Görüşülen öğrencilerin yarısının Gülen cemaati ile bağlı olan öğrenciler olduğunu söylemektedir.

Kitabın birinci bölümünde din sosyolojisi alanındaki tartışmalara yer verilir. Türkiye’deki din sosyolojisi çalışmalarının daha çok İslam dini üzerine yapıldığını, 1960’lı yılların sonuna doğru alan çalışmalarının başladığını, son dönemde ise daha çok laiklik üzerine çalışmaların yoğunlaştığını dile getirmektedir. Dinin içinde bulunulan topluma göre şekillendiğini dolayısıyla farklı İslami biçimlerin olduğunu söylemektedir (s.46-47). Dindarlığı “yaşanan din” olarak tanımlayan Avcı, dinin bireysel ve toplumsal iki düzeyinin olduğunu belirtir ve Türkiye’de dindarlığı tanımlamaya çalıştığımızda dini cemaat ve tarikatların söylemlerine bakmak gerektiğini, onlara baktığımızda da dinin biçimsel yönüne daha çok vurgu yapıldığı için ahlaki ve inanç boyutunun göz ardı edildiğini belirtmektedir. Farklı dini gruplar farklı dindarlıklar ortaya çıkarmakta, farklı habituslar oluşmaktadır. İslamcılık ve İslami kimliğin iç içe geçtiğini ve bunun Müslüman olarak doğmuş olmaktan farklı olduğunu belirterek bu süreci özneleşme olarak değerlendiren Avcı, Foucault’nun özne kavramından faydalanarak bu özneleşme sürecinde bilgi, etik ve iktidar olarak üç ana eksenin olduğuna vurgu yapmaktadır (s.49-52). Bu bölümde gündelik hayatta ortaya çıkan modernlik ve gelenek arasındaki gerilim, çelişki ve dünyevileşme üzerinde durulmaktadır.

---

¹ Bahattin Akşit et al., ‘Türkiye’de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri’ (İletişim Yayınları, 2012).

İkinci bölümde Türkiye’de İslamcılık ve İslami hareketin serüvenine odaklanılmaktadır. Bu bölümde çevreden merkeze olan, hem modernleşme hem de laik elitlerle olan uzlaşmaya vurgu yapan Göle’nin yaklaşımı ve Ali Bulaç’ın İslami kuşak dönemselleştirmesinden yola çıkan Avcı, İslam dininin Türkiye’deki etkisini 1980 öncesi siyasal alan ve partiler bazındaki ağırlığı ile İslamcılık olarak; 1980 sonrasında ise daha toplumsal ve bireylerin gündelik yaşamında “temsil biçimlerine dönüşen” İslami hareket dönemi olarak değerlendirmektedir (s.62–63). Yazar İslamcılığın “siyasal davranışın Müslümanlık algısı ile bulunduğu her noktada ortaya çıkabilen bir kimlik, bir algı” olarak düşünülmesi gerektiğini belirtir (s.63). Dolayısıyla aslında siyasal İslam anlayışıyla eş olarak görür İslamcılığı. Yazar bugünkü İslami hareketlerin modernleşmenin bir çıktısı olduğunu belirtir ve gelenekle bağlantısının azaldığını söyler.

Bu bölümde İslam’ın siyasal, muhafazakâr, milliyetçi ve sol dinamikleri kısaca ele alınmıştır. Yazarın burada direkt belli isim ya da örgütler üzerinden değil de genel bir analize gittiği görülür. Kent yaşamına olan göçlerle birlikte İslami kesimin kamusal alanlardaki gündelik yaşam pratiklerinin arttığını vurgulayan yazar üniversitelerde her kesimden insanı rahatlıkla gözlemleyebileceğimizi belirtir (s.82). Ele alınan diğer mesele tüketim kültürü, İslami moda ve örtünmedir. Burada 80 ve 90’larda kullanılan türban kelimesinin İslam’ın siyasallaşmasının sembolü olarak değerlendirilmesi sol kesimin diline yakın gözükmektedir. 1980 sonrası gençlerin apolitik tanımlanması ve gençlik alt kültürünün oluşması ekseninde İslami gençlik akran bir gençlik kültürü olarak analiz edilir.

Üçüncü ve son bölüm saha analizlerini içeren bölümdür. Burada kitabın başlığından farklı olarak “Bir Gençlik Kültürü Örneği: İslami Gençlik” betimlemesine gidildiği görülür. Burada İslami gençliğin farklılaşan yönlerine vurgu yapılarak gittikçe öznelleşen bir yaşam biçiminin olduğu iddia edilir. Bu bölüm dindarlık algısı, ötekileştirilme algısı, tüketim ve cinsiyet alt başlıklarında yoğunlaşmıştır. Öznelliğin oluşumunda içinde yer alınan aile, çevre ve dini grupların oldukça önemli etkisi olduğu vurgulanır. Üniversite gençlerinin üniversite öncesi ve üniversite döneminde dindarlık algı ve ölçütlerinde değişiklikler olduğu belirtilmektedir. Üniversite öncesi dönemde aile ve çevrenin gençler tarafından mahalle örnekleme şeklinde alındığı görülür. Avcı ise bu durumun verili olup farklı alternatifler olmadığı için aslında baskıya dair olduğunu iddia eder. Örneğin aile kısmında bireyin çocukluğunda aile tarafından dini bir baskı olsa da “ailem iyi ki bu konuda baskı yapmış” diyerek içselleştirdiği alıntısını Foucault’un beden in şiddetsiz şekilde nasıl uysal hale getirildiği teziyle ilişkilendirir (s.126). Açıkçası bu yorumun indirgemeci olduğunu, eğer bireyin öznelleşmesinden bahsediyorsak ve birey bir şekilde bunu iradesi ile kabullenmişse, benimsemişse buradaki failiği görmemiz gerektiğini,

dolayısıyla sürecin sadece baskı karşısında boyun eğme olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Yine burada öğrencilerin gittiği ayrı yapılar değil; dini gruplar başlığı altında genel bir baskıdan söz edilir.

“Üniversite dönemi toplumsal yaşam ve dindarlık” başlığı altında özellikle İstanbul dışından gelen öğrencilerin yaşadığı kültür şoku ve sonrasındaki sorgulamalara, nefis mücadelesine, yine aile ve çevrenin direkt baskısının olduğuna yer verilir. “Kanaat önderleri olarak İslami seçkinler” kısmında gençler arasında Cündioğlu derslerini takip eden gençler de olduğu için Cündioğlu ile yapılan görüşmeye de yer verilmiştir. Yine Bülent Akyürek’ten alıntılar yapılmıştır. Bu kısımda direkt öğrencilerin bu isimler üzerinden ortaya koydukları söylem yerine uzunca onların “dindarlık” üzerine yazılarına yer verilmesi ilginçtir. 2012 yılındaki bu grupta üniversite öğrencilerin dâhil olduğu en büyük dini grubun Gülen cemaati olduğu belirtilmiştir. Dindarlığın gençler tarafından kırsalda büyüyüp yetişenler ve kentte doğup büyüyenler yine kadın ve erkek katılımcılar tarafından farklı algılandığı ortaya konulmuştur. Burada özellikle tebliğ ve temsil olarak farklılıktan bahsedilmiştir (s.157). Açıkçası bütün verinin bir bölümde, ufak alt başlıklar altında alınmasını veri analizi ve teorik tartışması bakımından yetersiz buluyorum. Daha farklı bölümlerde derin analiz ve teorik tartışmalar yapılabilirdi. Örneğin öğrencilerin dini pratiklerin akli sorgulanması, mantık çerçevesi ve rasyonel açıklamalara ağırlık verilen “dindarlık eğilimleri ve yeniden tanımlanan dindarlık algısı” kısmı bilim ve din başlığı ile ele alınabilirdi ki bu konu rasyonelleşme ve sorgulama “geleneksellikten kopuş ve kuşak çatışmaları” kısmında da yer almaktadır.

Çalışma içinde öğrenciler dışında örneğin İHL sözlük içeriklerine ve üniversite civarında 15 yıldır dindar, muhafazakâr öğrencilerin gittikleri çay bahçesi işletmecisinin görüşlerine de yer verilmiştir. Çalışmanın yöntem kısmında bunlardan bahsedilmemiştir. Görüşmelere bunların da eklenmesi ve neden o isimlerle görüşüldüğünün belirtilmesi gerekirdi. Özellikle vakıf üniversitelerindeki dindar gençlerin ibadetlerini yerine getirme ya da düşüncelerini paylaşma noktasında ötekileştirilme korkusu yaşadığı ve kendilerine önyargılı yaklaşıldığı belirtilmiştir (burada seçilen vakıf üniversitelerin Bahçeşehir, Yeditepe, Doğu gibi daha seküler öğrencilerin gittiği düşünülen üniversiteler ağırlıklı olması belirleyici olmuş olabilir). Bu noktada gençlerin yeni taktikler geliştirdiği, bu alanlarda ileriye dönük strateji oluşturma çabaları olduğu vurgulanır.

Bu bölümün son kısmında gençlerin toplumsallaşma mekânları, mekânı yeniden inşa etmeleri, kadın erkek ilişkileri, tüketim alışkanlıkları ve örtünme biçimleri üzerinde durulmuştur. Mustafa Kutlu ile de görüşme yapılmış, onun “kanaat ekonomisi” açıklamasına yer verilerek lüks yaşam tarzının İslami kesim içinde eleştirildiği ifade

edilmiştir (s. 222). Yine “cemaat ve tarikat dindarlığına doğru” alt başlık altında Düccane Cündioğlu'nun bir gruba ait olmanın önemine dair söylediklerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde yazar dindar gençlerin ailelerinde olan muhafazakârlık ve milliyetçilik kavramlarından kendilerini uzak tutmaya çalıştıklarını belirtir. Bu gençler dini hassasiyetleri önce ailede sonra da içinde buldukları dini gruplardan almaktadırlar. Eğitimleri yüksek olsa bile gençlerin cinsiyet eşitsizliği algısının devam ettiğini belirtir. Kent hayatının nefse hitap eden çok yönü olması nedeniyle gencin dindar yaşam sürmesindeki en büyük engel olduğu belirtilmiştir. Sonuçta, Avcı'nın dini gencin hayatında yaşam kurucu-inşa eden unsur olması yerine “üst-baskı unsuru” olarak ele alması dikkat çekicidir. Bu baskıyı Allah korkusu ve vicdanın getirdiği manevi baskı, aile ve sosyal çevre baskısı ve dindar olmayan kesimden gelen baskı şeklinde üçe ayırır (s. 260–261). Burada genci daha pasif ve zayıf gösteren bir tablo sunulduğunu, analizlerin ve kitabın sonunda yer verilen görüşme sorularının da bu yönde, yönlendirici olduğunu düşünüyorum. Örneğin “kadınlar dini açıdan baskıya maruz kalıyorlar mı?” “İslamiyet'in günümüz yaşam tarzı ile uyuşmayan yönleri olduğunu düşünüyor musunuz?” gibi soruların olumsuz bir şekilde yönlendirici olduğu görülür.

Oysa verilen örneklerde gençlerin aslında gündelik hayatı inşa etmesinde dinin kurucu aktör olduğu görülmektedir. Kitabın son kısmında paylaşılan derinlemesine görüşme sorularında mesela alt başlıkların gençlik–yorumsal ya da genel yorumlar (Türkiye, kamusal alan... vs.) olduğu görülmektedir. Oysa sorular tesettürden, toplumsal cinsiyete, ekonomik sorulardan tüketim ve moda çeşitlenen sorular vardır bu da muhtemelen verinin çok fazla dağılmasına ve derinlemesine o alana dair veri elde edilmesinin zorlaşmasına neden olmuştur. Bu eleştirilerle birlikte kitap Türkiye'deki “dindar” gençliğe yönelik genel bir bakış sunmaktadır ve gençlerin üniversite öncesi ve üniversite dönemlerindeki gündelik yaşam pratikleri ve İslam'ı anlama ve hayata geçirme pratiklerini yakından anlamamıza yardımcı olmaktadır.

 Nesibe Demir

İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
nesibedemir@stu.ihu.edu.tr